

ભારતમાં પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કરવેરા

પ્રસ્તાવના

કરવેરા નો ઇતિહાસ ખૂબ જુનો છે. ૩૦૦૦ વર્ષ પહેલા પણ ઈજીપ્ત અને ગ્રીસના રહીશો આવકવેરો, વપરાશ વેરો અને કસ્ટમ ડયુટી ચુકવતા હતા. આવી ચુકવણી વિવિધ સ્વરૂપે થતી હતી. જેમકે માલના રૂપમાં, પગાર સિવાય મજૂરી કામના રૂપમાં અને દંડના રૂપમાં વગેરે. ભારતમાં પણ પ્રાચીન કાળથી કરવેરા ઉઘરાવવામાં આવતા હતા. મનુસ્મૃતિ અને અર્થશાસ્ત્ર નામના પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પણ તેનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.

કરવેરાએ દેશની સરકાર માટે આવકનું એક મહત્વનું સાધન બની ચુક્યું છે. કારણકે તેના દ્વારા રાષ્ટ્રના વિકાસની અને સંરક્ષણની જરૂરીયાતોને પહોંચી વળવા માટે વધારાના નાણા મેળવવાની પૂરતી શક્યતાઓ રહેલી છે. આવક પર કર લાદવાની રીત પ્રાચીન કાળથી અમલમાં છે. તેના પૂરતા પુરાવા પ્રાપ્ય છે. વર્તમાન સમયમાં રાજ્યનું કાર્યક્ષેત્ર વધતું જ ગયું છે પરિણામે રાજ્યોનું ખર્ચ ખૂબજ વધતું ગયું છે. આમ આવા સરકારી કે જાહેર કાર્યો કરવા માટે વધુ આવકની આવશ્યકતા રહે છે. આમ કરવેરાએ રાજકોષીય નીતિનું એક સાધન છે સરકારની આવક નો સ્ત્રોત છે.

કરવેરાનો અર્થ -

કર એ રાજ્યને ફરજિયાતપણે ભરવી પડતી રકમ છે.

કર એટલે દંડ સિવાયની ચૂકવણીઓ જે નાગરિકોએ પ્રત્યક્ષ બદલાની અપેક્ષા સિવાય નિશ્ચિત સમયે અને નિશ્ચિત દરે ફરજિયાત જાહેર સત્તાઓ એટલે કે સરકાર, મ્યુનિસિપાલીટી, ગ્રામપંચાયત, તાલુકાપંચાયત વગેરે જેવી જાહેર સંસ્થાઓને ફરજિયાતપણે ચૂકવવી પડતી રકમ.

કરવેરાના પ્રકારો

1- કરના દરને આધાર

અ) પ્રગતિશીલ કરવેરા

બ) સપ્રમાણ કરવેરા

ક) પ્રતિગામી કરવેરા

આવકની કોઇપણ સપાટી પર કરનો દર સમાન હોય ત્યારે તેને સપ્રમાણ કહે છે. જેમ જેમ આવકનું પ્રમાણ વધતું જાય તેમ તેમ કર નું પ્રમાણ ઘટે છે અને આવકનું પ્રમાણ ઘટે છે તેમ તેમ કરનું પ્રમાણ વધે છે તેને પ્રતીગામી કર છે. આમ આ કર માં સામાજિક ન્યાયના સિદ્ધાંતનું પાલન થતું નથી. દા.ત. જકાત વેરો, આબકારી જકાત. જેમ જેમ કર પાત્ર આવક વધતી જાય તેમ કરવેરાનો દર વધતો હોય અને જેમ કરપાત્ર આવક ઘટતી જાય તેમ કરવેરાનો દર ઘટતો જાય તો તે વ્યવસ્થા ને પ્રગતિશીલ કર કહે છે. નીચી આવકવાળી વ્યક્તિઓ ને કરવેરામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે છે.

2- કરભારણને આધારે :

કરાઘાત અને કરસમ્પાતના આધારે કરવેરાના બે પ્રકારો પડે છે

અ) પ્રત્યક્ષ કરવેરા

બ) પરોક્ષ કરવેરા

અ પ્રત્યક્ષ કરવેરા

પ્રત્યક્ષ કરવેરા વ્યક્તિ પર સીધા જ પડે છે. જે વ્યક્તિ ઉપર કરવેરા નાખવામાં આવે તે જ વ્યક્તિને શિરે તે કરવેરા ભરવાની અંતિમ જવાબદારી આવે છે તેને પ્રત્યક્ષ કર કહે છે. દા.ત. આવક વેરો, મિલકત વેરો, જમીનવેરો, મૃત્યુ વેરો વગેરે. આવક વેરોએ દરેક દેશની સરકાર માટે આવકનું એક મહત્વનું સાધન બની ચુક્યું છે કારણકે તેના દ્વારા રાષ્ટ્રની વિકાસ અને સંરક્ષણની જરૂરિયાત ને પહોંચી વળવા માટે વધારે નાણાની આવશ્યકતા રહે છે. આવક પર કરવેરા લાદવાની રીત પ્રાચીનકાળથી અમલમાં છે અને તેના પુરાવા પ્રાપ્ય છે. સામાન્યતઃ આવકવેરા એ કેન્દ્રીય કરવેરા છે અને તે પ્રગતિશીલ ગણાય છે. ગીનીસ બુક ઓફ વર્લ્ડ રેકોર્ડ મુજબ વિશ્વમાં સૌથી વધુ આવકવેરાનો દર ડેન્માર્કમાં ૬૮% મહત્તમ અને લધુત્તમ દર ૪૨% છે. ડેન્માર્ક પછી બેલ્જિયમ, જર્મની અને સ્વીડનમાં પણ આવક વેરાના દર ઊંચા છે.

૧ આવક વેરો :-

આવક પર વેરની ગણતરી માટે બે રીતો પ્રચલિત છે.

સ્ટેપ પદ્ધતિ:

આ રીત મુજબ કર ભરનારવ્યક્તિ ની બધીજ આવક પર એકજ દરે વેરો ગણવામાં આવે છે.

સ્લેબ પદ્ધતિ

આ રીત મુજબ કર ભરનાર વ્યક્તિની કુલ આવકના જુદા જુદા ભાગ (સ્લેબ) પાડીને દરેક સ્લેબ પર અલગ અલગ દરે વેરો ગણવામાં આવે છે.

આવક વેરા નો સ્લેબ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬

પુરુષો અને સ્ત્રીઓ માટે આવક	કરનો દર
રૂ. ૨૫૦૦૦૦ સુધી	--
રૂ. ૨૫૦૦૦૧ થી રૂ. ૫૦૦૦૦૦	૧૦%
રૂ. ૫૦૦૦૦૧ થી ૧૦૦૦૦૦૦	૨૦%
રૂ. ૧૦૦૦૦૦૧ થી ૧૦૦૦૦૦૦૦	૩૦%
રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦૧ થી ઉપર	૩૦%+૧૦% (સર ચાર્જ)
60 વર્ષ થી ઉપરની ઉમર (સિનીયર સિટીઝન)	
રૂ.૩ લાખ સુધી	---
રૂ.૩૦૦૦૦૧ થી રૂ. ૫ લાખ	૧૦%
રૂ.૫૦૦૦૦૧ થી ૧૦ લાખ	૨૦%
રૂ.૧૦૦૦૦૧ થી ૧૦૦૦૦૦૦૦	૩૦%
રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦૦ થી વધુ	૩૦% +૧૦% (સરચાર્જ)

૨ કંપની વેરો

આ વેરો કંપનીઓના નફા ઉપર લેવામાં આવે છે. કંપની વેરામાં કરના આધાર તરીકે નક્કી કરેલા દરે ઘસારા ફંડ ની કપાત પછીના નફા પર વેરો લેવાય છે. ૧૯૫૯માં આ કરને પ્રમાણમાં સરળ બનાવવામાં આવ્યો.

ભારતમાં કંપની વેરો

કંપની નો પ્રકાર	કુલ ૧૦ મિલિયન કરતા વધુ આવક	૧૦ મિલિયન કરતા ઓછી આવક
સ્વદેશી કંપની	૩૦% + સરચાર્જ -શિક્ષણ સેસ	૩૦% + શિક્ષણ સેસ
વિદેશી કંપની	૪૦% સરચાર્જ-શિક્ષણ સેસ	૪૦% + શિક્ષણ સેસ

૩ મૂડી લાભ કર

૪ સિક્યોરીટીઝ ટ્રાન્ઝેક્સન ટેક્સ

૫ અનુલાભ ટેક્સ

ભારતમાં પ્રત્યક્ષ કરની આવક (કરોડમાં)

વર્ષ	કંપની વેરા	આવક વેરો	અન્ય કરની આવક	કુલ કરની આવક
2000-01	35696	31764	845	68305
2001-02	36609	32004	585	69198
2002-03	46172	36866	50	83088
2003-04	63562	41386	140	105088

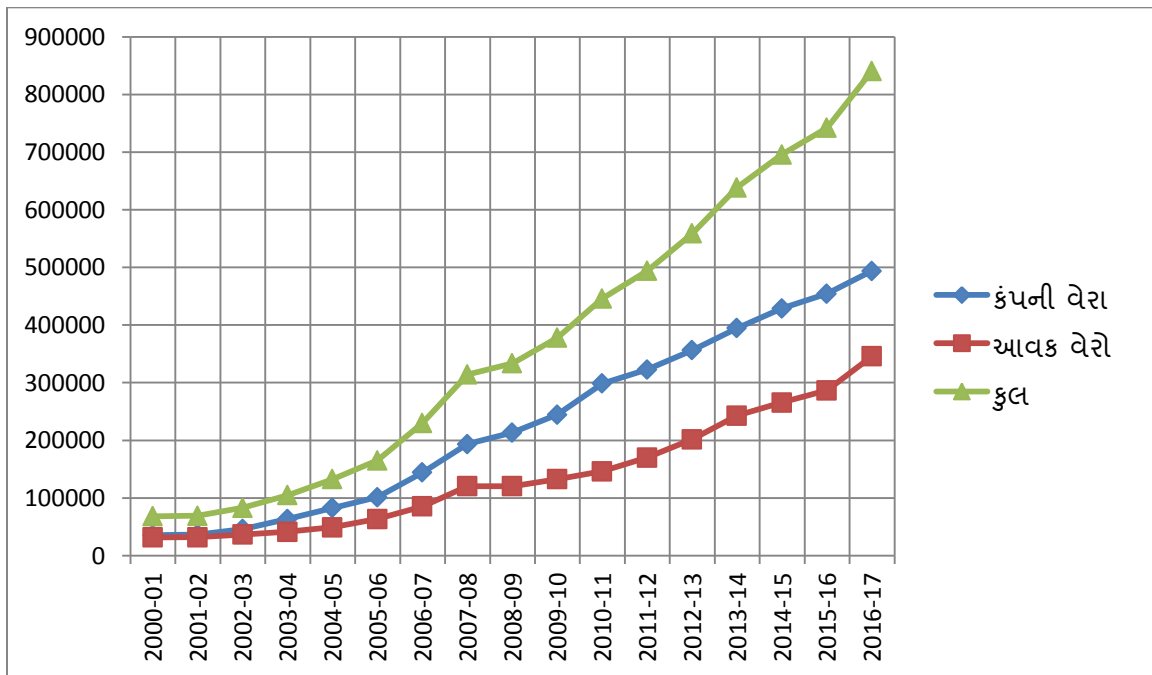
2004-05	82680	49268	823	132771
2005-06	101277	63689	250	165216
2006-07	144318	85623	240	230181
2007-08	193561	120429	34	314330
2008-09	213395	120434	0389	333818
2009-10	244725	132833	505	378063
2010-11	298688	146258	1049	445995
2011-12	322816	170181	990	493987
2012-13	356326	201840	823	558989
2013-14	394678	242888	1030	638596
2014-15	428925	265772	1095	695792
*2015-16	454419	286801	1075	742295
*2016-17	493924	345776	1083	840783

*અંદાજીત

Source :- Union Finance Accounts of Respective years and reports of C & AG

ભારતમાં વર્ષ ૨૦૦૦-૦૧ની સરખામણીમાં ૨૦૧૫-૧૬ અને ૨૦૧૬-૧૭માં કંપની કરની આવક અને આવકવેરા ની આવકમાં અનેકઘણો વધારો નોંધાયો છે. અન્ય પ્રત્યક્ષ કર જેવાકે મિલકત વેરો, સંપત્તિ વેરો, જમીન મહેસુલ, મૃત્યુ વેરો વગેરેમાં પણ આ જ સમયમાં વધારો નોંધાયો છે. જે કોષ્ટકમાં દર્શાવેલ છે.

CHART-1

બ પરોક્ષ કરવેરા

ભારતમાં આયોજનના અમલની સાથે પરોક્ષ વેરાઓનું મહત્વ વધ્યું છે. આયોજન માટે સાધનો એકત્ર કરવા માટે સરકારે મધ્યસ્થ કરવેરાનું માળખું વિસ્તૃત બનાવ્યું છે. પરોક્ષ કર દ્વારા સમાજના વિશાળ વર્ગને આવરી શકાય છે. આર્થિક વિકાસની પ્રક્રિયામાં અનેક નવી વસ્તુઓના ઉત્પાદન તથા વપરાશમાં વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી આ વેરાઓ દ્વારા સરકારી આવકમાં ઉત્તરોત્તર ઝડપથી વધારો થતો જાય છે. વળી તે દ્વારા વસ્તુઓની વપરાશ પર નિયંત્રણ લાદવાનો ઉદ્દેશ પણ રાખવામાં આવે છે. પરોક્ષ કરમાં કરાદાત અને કર સમ્પાત અલગ અલગ વ્યક્તિ પર હોય છે. ભારતમાં નીચેના કરવેરાનો પરોક્ષ કરમાં સમાવેશ થાય છે.

૧ વેચાણ વેરો

૨ સેવા કર

૩ કસ્ટમ જકાત

૪ એક્સાઈઝ (આબકારી જકાતો)

૫ વેટ (value added tax)

૬ વિરોધી ડમ્પિંગ ડ્યુટી

૭ વસ્તુ અને સેવા કર (Goods and Service tax)

ભારતમાં પરોક્ષ કરની આવક નીચેના કોષ્ટકમાં દર્શાવેલ છે.

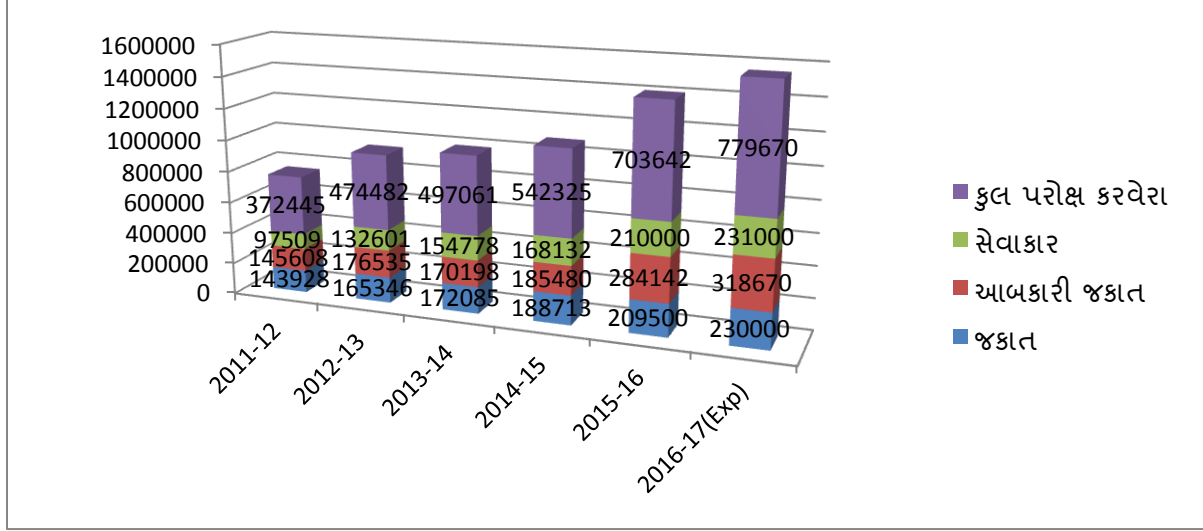
ભારતમાં પરોક્ષ કરની આવક (કરોડ રૂ. માં)

કર	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17 (અંદાજિત)
જકાત	143928	165346	172085	188713	209500	230000
આબકારી જકાત	145608	176535	170198	185480	284142	318670
સેવાકાર	97509	132601	154778	168132	210000	231000
કુલ પરોક્ષ કરવેરા	392445	474482	497061	542325	703642	779670
પરોક્ષ કરવેરાનો વૃદ્ધિદર	13.71	20.9	4.76	9.11	29.75	10.80
પરોક્ષ કરવેરાની આવક	751437	879232	1014724	1101472	1206084	1377022

પ્રાપ્તિ સ્થાન : અંદાજપત્ર ૨૦૧૬

કોષ્ટકમાં જોઈ શકાય છે કે ભારતમાં જકાત, આબકારી જકાત અને સેવાકરમાં વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨ની સરખામણીમાં વધારો નોંધાયો છે. કુલ પરોક્ષ વેરની આવકના પ્રમાણમાં મોટા પ્રમાણમાં વધારો થયો છે. વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨માં કુલ પરોક્ષ વેરની આવક ૭,૫૧,૪૩૭ કરોડ હતી. જે વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૧૨૦૬૮૪ કરોડ રૂ. થઈ છે. વર્ષ ૨૦૧૬-૧૭માં પરોક્ષ કરવેરની આવક વધારાનો અંદાજ ૧૩૭૭૦૨૨ કરોડ છે. આ બાબત ચાર્ટમાં પણ દ્રષ્ટિપાત થાય છે.

ચાર્ટ

૩ પ્રકીર્ણ કર

પ્રકીર્ણ કરવેરામાં નીચેના કરનો સમાવેશ થાય છે.

૧ વ્યવસાયિક કર

૨ ડીવીડન્ડ વહેંચણી કર

૩ મ્યુનિસિપલ ટેક્ષ

૪ મનોરંજન ટેક્ષ

૫ સ્ટેમ્પ ડ્યુટી

૬ શિક્ષણ સેસ સરચાર્જ

૭ ભેટ કર

૮ ટોલ કર

૯ સ્વચ્છ ભારત ટેક્ષ

૧૦ કૃષિ કલ્યાણ સેસ

૧૧ ડીવીડન્ડ કર

૧૨ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ટેક્સ

સમીક્ષા:

રાજ્યને આવક થાય દેશમાં આવકની અસમાનતા ઘટે, વિકાસને પ્રોત્સાહન મળે, દેશનાં ઉછરતા ઉદ્યોગોને રક્ષણ મળે, હાનીકારક કે ઓછી મહત્વની વસ્તુઓની વપરાસ નિરુત્સાહી થાય, મંદીમાં લોકોની આવક વધે અને કુળાવામાં ઘટે વગેરે ઉદ્દેશો પ્રેરિત કરનીતી અપનાવવામાં આવે છે આમ કરનીતિના ઉદ્દેશો સિદ્ધ કરવામાં અમુક અંશે પ્રત્યક્ષ વેરા અને અમુક અંશે પરોક્ષ વેરા ઉપયોગી થાય છે. આથી બંને પ્રકારના વેરાનો યોગ્ય રીતે સમન્વય કરવો જરૂરી બને છે. દુકમાં બન્ને કર દેશ માટે મહત્વપૂર્ણ છે. કારણકે બન્ને પ્રકારના કરવેરા એકંદરે અર્થતંત્ર સાથે જોડાયેલા છે.

સંદર્ભ સહિત્ય :

- I. The Theory of Tax Reform and Indian Indirect taxes, Journal of public economics.
- II. Atkinson, A. and J. Stiglitz, 'The structure of Indirect Taxation and economic efficiency' Journal of public economics
- III. Venkata Rayudu : Taxation and economic Development in India.
- IV. R. K. Sinha : Long term Fiscal policy and planning in India.
- V. બી. એસ. શાહ. પ્રકાશન , અમદાવાદ.

*****

Dr. Rama J Shah

Head, (Economics department)

Arts and Commerce College

Dhansura

Dist. Arvalli

Copyright © 2012 - 2016 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat